

SEYYİD MEHMED SADREDDİN'İN ŞEYHÜLİSLÂM FEYZULLAH EFENDİ'YE
FARŞÇA METHİYELERİ

Sayyed Mahmad Sadraddin's Persian Eulogies To Sheikhuslam Faizollah Afandi

Veyis DEĞİRMENÇAY*

Özet

XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Osmanlı müderris, kadı ve şairlerinden olan Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi Türkçe şiirleri yanında Farsça şiirler de kaleme almıştır. Mehmed Sadreddin Efendi, Osmanlı Şeyhülislâmı Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'ye methiye olarak bir gazel ve üç kaside olmak üzere dört adet Farsça şiir kaleme almıştır. Bu şiirler Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümü'nde kayıtlı bir yazmada bulunmaktadır. Bu çalışmada yazma halinde olan söz konusu dört şiir tenkitli metni yapılarak Türkçeye çevrilmiş ve kısaca anlatılmıştır. Ayrıca Feyzullah Efendi ve Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid, Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Farsça Şiirler, Methiye.

Abstract

Sayyed Mahmad Sadraddin Afandi is an Ottoman lecturer, judge and poet who lived between late 17th and first half of 18th Century. He has written some poems not only in Turkish, but also in Persian. Mahmad Sadraddin Afandi wrote a Persian ghazal and three qasidahs as a eulogy to the Ottoman Sheikhuslam Faizollah Afandi. Those poems are kept in a manuscript registered in the Library of Solaimaniya, As'ad Afandi Section. In this work, aforementioned poems are translated into Turkish, examined through writing a critical review and explained shortly. Additionally, there are some brief information given about the lives of Faizollah Afandi and Sayyed Mahmad Sadraddin Afandi.

Key Words: Sayyed, Sayyed Mahmad Sadraddin Afandi, Sheikhuslam Faizollah Afandi, Persian Poems, Eulogy.

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
veyis0065@hotmail.com.

GİRİŞ

Osmanlılar döneminde yaşamış, müderrislik, kadılık, şeyhülislamlık ve benzeri başka görevlerde bulunmuş, Türkçe, Farsça ve Arapça üç dilde eserler kaleme alıp şiirler söylemiş birçok yazar ve şairimiz vardır. Bunlar, şiirlerinde birçok konuyu işlemekle birlikte bazen devrin önemli şahsiyetlerine methiyeler de söylemişlerdir.

Bunlardan biri de Türkçe ve Farsça şiirleri olan, müderrislik ve kadılık yapan Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi'dir. Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi, Erzurumlu Şeyhülislâm Seyyid Fezullah Efendi'ye methiye bir gazel ve üç kaside olmak üzere dört adet Farsça şiir yazmıştır. Şeyhülislâm Fezullah Efendi, özellikle II. Mustafa devrinde Şeyhülislâm görevi dışında, devlet idaresinde, memur atamalarında ve görevden el çektirmelerde son derece etkili olmuş; belki de bu etkinliği nedeniyle birçok şair tarafından kendisine Türkçe, Farsça ve Arapça birçok methiye kaleme alınmıştır.

Şeyhülislâm Fezullah Efendi

1048'de (1639) Erzurum'da doğmuştur. Adı Mehmed'dir. Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'nin oğludur. Erzurum'da öğrenim gördükten sonra, 1075 (1664) yılında İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gitmiştir.

Şehzade (II.) Mustafa'ya hocalık; Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde müderrislik yapmış; İstanbul kadılığı pâyesiyile Sultan Ahmed Medresesi'ne; Rumeli kazaskerliği pâyesiyile Şehzade (III.) Ahmed'in hocalığına getirilmiş; daha sonra nakîbüleşraf, ardından şeyhülislâm olmuştur. On yedi gün sonra azledilerek Erzurum'a gönderilmiş; yedi yıl sonra tekrar şeyhülislâmlığa tayin edilmiş; sekiz yıl bu makamda kalmıştır. 1115 (1703) yılında Edirne'de katledilmiş ve naaşı Abdülkerim Mektebi avlusuna defnedilmiştir.

Fezullah Efendi müderris, muhaddis ve aynı zamanda iyi bir hattat ve şairdir. Arapça ve Farsça şiirleriyle kaleme aldığı birçok eseri vardır: *Fetâvâ-yı Feyziyye*, *Nesâyihu'l-mülûk*, *Kitâbü'l-Ekâr*, *Mecmûa-i Hikâyât*, *Letâifnâme*, *Riyâzü'r-rahme*, *Hâşiye alâ Envârî't-tenzîl*, İsmüddin İsferyîni'nin *Hâşiye alâ Cüz'in-Nebe* adlı eserine hâşiye, Halhâlî'nin *Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâid*'ine ta'likat ve İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin *Ravzu'l-ahyâr*'ının Türkçe çevirisi.¹

Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi

Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi, Rumeli kazaskeri Uşşâkîzâde Seyyid Abdullah Efendi'nin oğludur. İlköğreniminden sonra zamanın üstatlarından ve özellikle babasından dersler almış; fazilet ve maarifle süslenmiş, son derece edepli, melek huylu bir zattır.

¹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "Fezullah Efendi, Seyyid", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 527-528; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 181.

Seyyid Mehmed Sadreddin, büyük şahsiyetlerin çocuklarına özgü olan mülazemet görevinde bulunduktan sonra, 1112 (1700) yılında Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'den ibtida haric-i elli ile Beşiktaş'taki Yahya Efendi Medresesi'nde göreve başlamış; daha sonra sırasıyla 1116'da (1704) Kogacı Dede Medresesi'nde, 1120'de (1708) Bâzerganbaşı Medresesi'nde, 1123'de (1711) Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi'nde, 1126'da (1714) İbrahim Paşa-yı Cedîd Medresesi'nde, 1128'de (1716) Medâris-i Sahn-ı Seman'dan birinde, 1129'da (1717) Ebu'l-fazl Mahmud Efendi Medresesi'nde, 1131'de (1719) Haseki Medresesi'nde, 1132'de (1720) Süleymaniye ve Üsküdar'da bulunan Mihrümah Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.

1139 (1727) senesi sonlarında Haleb-i Şehbâ kadılığına, 1145 (1732) senesi başlarında ise Şam kadılığına getirilmiş ve 1146 (1733) yılında vefat etmiştir. Dımeşk (Şam) şehrinde medfundur. İyi bir hattat olan Mehmed Sadreddin Efendi, talik hattını Siyâhî Ahmed Efendi'den meşk ederek icazet almış; hüsn-i hattın yanında Arapça, Farsça ve Türkçe şiir söylemeye de kadir bir şairdir. Şiirlerinde Seyyid mahlasını kullanmıştır. Şiir ve inşada; özellikle kasidede mahirdir. Kaynaklarda Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Türkçe bir gazeli:²

Tarf-ı la'linde ayân hâl mi tebhâle midir

Zînet-efzâ-yı dehân hâl mi tebhâle midir

Nokta-i gonca midir yâ ser-i mîmî mimi

Yoksa ey âfet-i cân hâl mi tebhâle midir

Reşha-i kîlk-i kader mi varak-ı hüsnünde

Bilmedik kaldı nihân hâl mi tebhâle midir

Eser-i hatt-ı şu'â-ı nîgeh-i âşık mı

Nedir ey mîhr-i cihân hâl mi tebhâle midir

Merdum-i dîde-i Seyyid mi düşüp kaldı meger

Söyle ey rûh-ı revân hâl mi tebhâle midir

² Şemsettin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul 1306, IV, 2743; Kazasker Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Dersaadet 1315, s. 364-366; Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 410-412; Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraîs*, Ankara 1994, s. 167-168; Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001, I, 461 (1926); İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 442; Çifçi, Ömer, Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*, ekitap.kulturturizm.gov.tr., s. 230; Karatay, Halit, *Hattat Divân Şâirleri*, Ankara 2008, s. 405; Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şâirleri*, Erzurum 2013, s. 586-587.

Seyyid Mehmed Sadreddin'in Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye Methiyeleri

Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi'nin Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye yazdığı Farsça methiyeleri dört adet manzumedan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi 8 beyitlik bir gazel, ikincisi 35 beyitlik, üçüncüsü 34 beyitlik ve dördüncüsü 30 beyitlik kasideler³ olup dil ve edebiyat açısından orta seviyede şiirlerdir.

Bunlardan ilki, remel-i müsemmen-i mahbûn-i maktu' fâilâtün feilâtün feilâtün fa'lün; ikincisi müctes-i müsemmen-i mahbûn-i aslem-i zarb ve arûz mefâilün feilâtün mefâilün fa'lün; üçüncüsü remel-i müsemmen-i maksûr fâilâtün feilâtün feilâtün feilât ve dördüncüsü müctes-i müsemmen-i mahbûn-i maksûr mefâilün feilâtün mefâilün feilât vezinlerinde kaleme alınmıştır.

Seyyid, ilk methiyesi olan gazelinde kendisine öğüt verdiği kısa bir girişten sonra Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'yi isim vermeden; nimet sahibi, ihsan edici; dergâhı, düşkün ve kimsesizlerin sığınağı olan, kulları sevip okşayan yargıç sıfatlarıyla över ve "Ey Allah'ım! Gökyüzünde yeni ay yay gibi olduğu sürece, onun devleti ve ömrü uzun olsun" diyerek ona dua ile sözünü bitirir.

Seyyid, üç kasidesinin ilkinde, Feyzullah Efendi'yi Hakk'ın feyzi, Feyyâz-ı kül olan Tanrı'nın kudretinin kemâlinin toplandığı kişi olarak tanıtır; devamında iki güzel gördüğünü ve her birinin âşıkların gönlünü ney gibi yaptığını; binlerce padişah ve hükümdarın onların ayrılığında ağlamaktan gözlerinin kanla dolduğunu; bu iki güzeli görünce, kendisini de mutluluktan gökyüzünde uçar gördüğünü söyler. Sonra her ikisine teşriflerini ve niçin bu zamanda görüldüklerini sorar.

Onlardan biri gülerek, kendisine "Ey düşkün ve çaresiz! Seni bu zorba dünyada aciz ve zayıf gördüm. Benim adım bahtın eseri, bunun adı ise mutluluktur. Senin gönlünü bu arkadaş için dünya gamıyla dolu gördüm" dediğini ve onun gamdan kurtulması için Feyzullah Efendi'nin dergâhına sığınması gerektiğini söyler.

Feyzullah Efendi'nin dergâhı gökyüzü gibidir; Hüma'nın yuvası oradadır. Onun vücudu nurludur. O tebessüm ettiği zaman, murat düğümlerini çözer; halkın emel goncası onun ağzındadır. Onun ihsan meclisi vardır; güzel huyludur; fazilet ve kemâl arsasında Aristo ve Fârâbî'den üstündür; gönlü lâmekândadır.

Seyyid, bu övgü dolu sözlerden sonra perişan tabiatının onun methi için yeni gazel vadisine doğru gittiğini; şarap kadehini bırakıp onun gönülcü lâl dudağının peşine düştüğünü söyler ve onun güzel vasıflarını sıralar: Onun lâl dudağı ve ağzı Mesih'in ağzı gibidir, ölümlere hayat verir.

³ *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2843 Numaralı Yazma, vr. 101a, 103a-104a, 104a-105a, 105a-105b .

Seyyid'in gönlü Feyzullah Efendi'nin hasretinden ağlar; ancak feleğin kendisine muhalif olmasına üzülmez; çünkü zamanın yargıcı Feyzullah Efendi'nin kapısı şikâyet makamıdır; Seyyid'in gideceği yer orasıdır.

Şair, sözlerini Feyzullah Efendi'ye dua ederek bitirir: Allah, onun muradını gönlüne göre versin her zaman; demesin ki alçak felekten böyle bir zarar gördüm. Halkın gönlünden bu ve o gitmediği sürece, mutlu ve mesut bir ömür sürsün; öyle gördüm.

Seyyid, ikinci kasidesine Ramazan bayramı, ilkbahar, saki, şarap kadehi; sevgililer, rakipler, âşıklar; gülbahçesi ve bülbül; lalelik; ırmak; ay, güneş, burç, felek ve yıldızlar gibi teşbib ve tegazzül içerikli bir girişle başlar, sonra feleğe, "Ey felek! Bu kırmızılığı nereden elde ettin?" diye sorar. Felek, "O vakar sahibi müftünün eşîğinin toprağından. Kemâl kapısında güneşin ve ayın gece ve gündüz birlikte bekçilik yaptıkları, sultanın hocası" diye cevap verir.

Feleğin ağzından Feyzullah efendi'nin övgüsünü sürdürür. Fetva makamı ezelde ona amadedir; büyüklerden olanlar onun yardımcılarıdır. O, şerefli, cömert ve izzetlidir. Kalemî mürekkep hokkasında servi gibidir. İhsan sahibidir; zamanında adalet hâkimdir, kimse incitilmez. Denizlerdeki inciler onun nazmını görünce, utançlıktan saklanmışlardır. Güneş, onun eşîğinin toprağına yüz sürmek için yerinden kalkar. Âşık bülbül onun kaleminin sesini işitti mi, kışın utancından ülkesini terk eder. Herkes onun ayağını öpmek için gelir.

Seyyid'in gönül bahçesinde Feyzullah Efendi için başka bir matla, başka bir gazel, güzeller gibi sayısız işvelerle cilvenir. Seyyid, yargıcın yani Feyzullah Efendi'nin methiyle şeker kamışı yemiş ve bu sayede nazmı son derece tatlı, akıcı ve güzel olmuştur. O, kemâl ehli içinde Feyzullah Efendi'nin özel methedicisidir; bu nedenle Hz. Peygamberi öven Hassân gibi övünür; ancak hemen "Yargıcın methi nere bu sözler nere? Kendi kelâmından -ey papağan gibi olan kalem- utan!" diyerek kendisini tenkit eder.

Övgüsünü Feyzullah Efendi'ye dua ile bitirir: Her ağaç saba rüzgârından sallandığı sürece, onun nüshası için denizler kaynayıp taşıdığı sürece, mutlu olarak kendi makamında otursun; ey rabbim, zaman ve dünya Süleyman gibi onun hükmü altında olsun.

Seyyid, son kasidesine "Meğer sevgilimin mahallesinden esmiş kuzey rüzgârı; çünkü vuslatla doldu gönlümün dimağı... Öyle bir dilberin yolunun tozu toprağı oldum ki ayağına yeni aydan halhal yaparsam yaraşır. O ay yüzünün güneş gibi olan kaşlarından dolayı gökyüzünde hilâlin boyu eğiliyor, zayıflıyor. Deniz gönüllü, güzel huylu müftü hazretleri benim sinemde yeni cilvelerle ortaya çıkar" diyerek Feyzullah Efendi'nin methiyle başlar.

Feyzullah Efendi, öyle bir müftüdür ki İbni Kemâl gibi binlerce bilge müftü onun önünde mektep çocuğu olur. O, kutlu ve yıldızlarla dolu gökyüzü gibidir. Onun zatının güneşi ışık verecek olsa, kâbus gibi gecelerin yüzünü aydınlatır. Odur Eflatun bilgeli bilge; çünkü onun elinden her şifa isteyen hastaya derman ulaşır. Onun kelâmı madendir; çünkü mana mücevherleriyle doludur. Onun adaletinde kimse kimseden zorla bir şey alamaz. Onun

zamanında sülün şahinin başında yuva yapsa, şahin onun gönlünü incitirim korkusuyla kılını bile kıpırdatmaz.

Seyyid, diğer kasidelerinde olduğu gibi “Senin methinin iştiağıyla, ey yargıç, bu istekli gönül, cesaret götserip bir gazelle sana meyleder” diyerek övgüsünü bir gazelle süsler. Feyzullah Efendi peri gibidir; insanoğlu içinde bu güzellikte bir kimse yoktur. O yay kaşlıdır; onun ok gibi bakışından Rüstemlerin vücuduna söğüt ağacı gibi titreme düşer.

Seyyid, dünyada binlerce yıl yaşasa da bir an bile din önderlerine hizmet etmekten geri durmayacağını söyler ve tekrar Feyzullah Efendi'nin methine geçer. Her kemâl ehlinin onun cömertliği ve himmetiyle kendi maksadı köşke kavuştuğunu söyler. Onun mübarek evinin kapısında bu zamanın üzgünlerinin sıkıntıları giderilir. O öyle bir evdir ki, onun yüce tavamının altında dokuz feleğin revakı yok olmuştur. Kuzey rüzgârı ziyaret için tavaf eder onu; bu hilekâr zamane güneş ve ay gözlüğüyle onu dokuz defa dolaşır. Gökte ve yerde bu evin benzerini bulmak için dolaşsa bir kişi bulamaz; onun ayakabilliği İrem bahçesi gibidir.

Seyyid, dua ile sözlerini bitirir: *Zilzal suresinin sırrı açığa çıkana kadar düşmanın üzerinde korku ve telaş salsın. Bu mübarek makamda peygamberlerin övüncü (Hz. Muhammed) hakkı için her zaman mutlu ve bahtiyar olarak sefa sürsün.*

Manzumelerin Türkçe Çevirisi

1. Gazel

Yüzünde parıltı olarak siyah hatlar yeter; herkesin yüzünün süsü çerçöp olur alev.

Gönlümde cilve yaparsın diye ümitliyim; çünkü benim her yaramın pamuğu atlastandır.

Eğer yüzüne gülerse felek, seni aldatır; yaptığı iltifatın arkasında fitne vardır.

Sevgilinin yüzünü görmediğim zaman, gücüm kalmaz. Bülbül gülden ayrıldı mı dilsiz olur.

Ey Seyyid! Eğer başına Hüma kuşunun kanadı gölge salarsa, ona gönül bağlama; o akbabanın kanadıdır.

Nimet sahibinin ihsan eteğini tut; çünkü o çaresizlik anında yardıma koşan olarak sana yeter.

Umumî lütfundan dolayı dergâhı düşkün ve kimsesiz herkesin sığınağı olan, kulları sevip okşayan bir yargıçtır.

Ey Allah'ım! Gökyüzünde yeni ay yay gibi olduğu sürece, onun devleti ve ömrü uzun olsun.

2. Kaside

Sabah vakti içeriden Hakk'ın Feyzi'ni (Feyzullah'ı) apaçık gördüm; Feyyâz-ı kül olan Tanrı'nın kudretinin kemâlini onda gördüm.

Ne gördüm? Öyle iki güzel gördüm ki her birinin zülfünde uzun arzuların boyunu gördüm.

Onların endamının salınması âşğın gönlünü ney gibi yapıyor; fakat bunda can-ı gönülden bir neşe, bir mestlik gördüm.

Binlerce padişahı ve hükümdarı, onların ayrılığında üzüntüden ve ağlamaktan gözleri kanlı gördüm.

Bu işveli iki güzeli görünce, mutlğumdan kendimi yerimden kalkmış dünyanın üstünde uçar gördüm.

Öne doğru gittim ve dedim: Allah'a hamd olsun; çünkü yaşlı talihimi bugün genç gördüm.

Fakat her ikisinin teşrif etmesinden maksat ne idi ki, bahtın kara gecesinde iki kutup yıldızını gördüm.

Acaba sizin adımızın ünü nasıl oldu ki ben sizi henüz bu zamanda gördüm?

Biri güldü ve dedi: Ey düşkün ve çaresiz! Seni bu zorba felekte aciz ve zayıf gördüm.

Çünkü benim adım bahtın eseri ve bunun adı mutluluktur. Bu arkadaş için senin gönlünü dünya gamıyla dolu gördüm.

Senin gamdan kurtulman için bir müddet istişare ettim ve sonra şunu münasip gördüm:

Üzüntünü gidermen için yargıcın dergâhına sığınmalısın; çünkü onun dergâhının yüceliğini gökyüzü gibi gördüm.

Onun nurlu vücudunu şan ve şeref göğünde, senin felekleri aydınlatan en parlak güneşine sığınmış gördüm.

Gölgesi başımızda olan izzet ve şeref Hüma'sının yuvasını onun ulu dergâhında gördüm.

Onun murat okunu her zaman âlem meydanında gönül yayından kurtulmadan hedefe saplanmış gördüm.

Tebessüm ettiği zaman, murat düğümlerini çözer; çünkü halkın emel goncasını ağzında gördüm.

Senin ihsan meclisinde, ey güzel huylu, senin dergâhının toprağından (yapılmış) İsfahan sürmesi gördüm.

Siyah yılan gibi olan kalemin dolayısıyla kalemligini halkın maksat mücevheri için maden ocağı gibi gördüm.

Senin kaleminin sesini yaban keklığı işittiği zaman, seher kuşunu alaya alırcasına kahkaha atar gördüm.

Sensin (o kimse) ki tabiatını fazilet ve kemâl arsasında Aristo⁴ ve Fârâbî'den⁵ üstün gördüm.

Her birinin vücudunu toprağın dibinde, senin gönlünü ise son derece keskin düşüncenden dolayı lâmekânda gördüm.

Senin elini kitabın her varağını değiştirirken, çimen çimen ihsan gülü dağıtır ve hüner saçar gördüm.

⁴ Aristo: Trakya'daki Stageira'da doğmuştur. 367'de Atina'ya gidip Eflâtun'un Akademi'sinde okumuştur. 347'de hocasının ölümü üzerine Aterneus tiranı prens Hermias'ın yanına gitmiştir. Makedonya Kralı Filip'in oğlu İskender'in özel hocası olmuş ve sekiz yıl süren bu eğitim onu "cihan imparatorunu yetiştiren üstat" unvanıyla büyük bir şöhrete kavuşturmuştur. İskender, 335-334'te Asya seferine çıkınca, Atina'ya gidip kendi okulunu kurmuştur. On iki yıl süren bu dönem Aristo'nun en verimli dönemidir. 323'te İskender ölünce, Khalsis'e gitmiş ve 322'de altmış iki yaşında ölmüştür. Başta mantık olmak üzere birçok ilmin kurucusu sayılan Aristo felsefenin bütün disiplinleriyle ilgilenmiş ve geriye yüze yakın eser bırakmıştır (Mahmut Kaya, "Aristo", *DİA*, İstanbul 1991, III, 375-378).

⁵ Fârâbî: Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed. İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofu. Yaklaşık 258 (871-872) yılında Türkistan'ın Fârâb şehri yakınlarındaki Vesic'te doğmuştur. İyi bir eğitim almış; Buhara, Semerkant, Merv ve Belh gibi ilim ve kültür merkezlerini ziyaret etmiş; daha sonra Bağdat'a, oradan Dimeşk'e, oradan da 337'de (948) Mısır'a gitmiş; sonra tekrar Dimeşk'e dönmüş ve Receb 339'da (Aralık 950) seksen yaşlarında vefat etmiştir. Mantık, felsefe, fizik, psikoloji, bilgi teorisi, ahlâk, siyaset ve din alanında bilgi sahibi, birçok dil bilen büyük filozoflardandır. Yüzden fazla eseri vardır (Mahmut Kaya, "Fârâbî", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 145-162).

Bu perişan tabiatı senin methinden dolayı yeni gazel vadisine doğru gider gördüm.

Şarap kadehini (bırakıp) gönül alıcı lâl (dudağının) peşine düştüm; onun neşesinden kendi gülümü gül bahçesini kıskanır gördüm.

Sararmış yüzüyle senin düşkün âşğının boyunu senin cefanın sıkıntısından bambu ağacı gibi gördüm.

Senin lâl dudağımı görünce, goncanın ağzı kapandı; (onu) gülmek için safran doldurmuş gördüm.

Senin Mesih (gibi) dudağımı, ey tatlı dilli papağan, sözünün tadından, ölümlere can (verir) gördüm.

Eski yaralarıyla bu zayıf bedenimi senin gamının gülistanından dolayı ergüvan ağacı (gibi) gördüm.

Aslanın gönlünü avlamak için, büyücü gamzelerini kirpik koruluğundan (çıkış) ceylanlar gibi gördüm.

Sevgilinin fidan gibi boyu için, Seyyid'in gönlünü hasret gözyaşları dikmesi dolayısıyla bir bahçivan gibi gördüm.

Benim (o kimse) ki elinde başı kesilmiş ve yarım kalemini, düşmanın kalbine (saplanmış) mızrak ve temren gördüm.

Benim düşmanımın kalbi nerede ki ateş ocağı gibi olsun; çünkü kendi nazik tabiatımı gül bahçesi gibi gördüm.

Felek bana muhalifmiş ne gam; çünkü zamanın yargıcı (Feyzullah Efendi'nin) kapısıyla şikâyet makamı gördüm.

Allah, onun muradını gönlüne göre versin her zaman; demesin ki alçak felekten böyle bir zarar gördüm.

Halkın gönlünden bu ve o gitmediği sürece, mutlu ve mesut bir ömür sürsün; (öyle) gördüm.

3. Kaside

Ramazan bayramı ilkbaharla birlikte geldi. Ey saki! Bundan sonra şarap dolu kadehi elinde tut.

Bayram hilâlini dağların üstünde görünce, çınar ağacı binlerce şevkle el çırparak dışarı çıktı.

Dilberler rakiplerle gül bahçesinde dolaşıyorlar; zavallıların gönlünde nasıl kalır sabır ve karar?

Dilberler birbirlerinin bayramlarını tebrik ediyorlar; sanki ay ve güneş bir burca girip karar kılmışlar.

Gönülden gençlerin aşkının zuhur ettiği görünür; ırmak, âşık gibi gül bahçesinde dolaşır.

Takva yakası nasıl yüzlerce parçaya bölünmez? Çünkü her bir güzelin sırtında altın işlemeli cübbe var.

Güzeller seyretmeye gelir ümidiyle âşıkların sinesindeki yaralar lalelik gibi olmuş.

Eğer (bülbül) gül bahçesinde feryatlar koparırsa, yersiz olmaz; çünkü dünyanın mutluluğu için şimdi tellal oldu bülbül.

Yoksa yaşlı felek cananı görmek mi istedi? Çünkü gözünde gözlük, sürekli kıydan köşeden siper almakta.

Her an gökyüzünde görünenler (durağan) yıldızlar değil; feleğin dilberlerin ayakları altına saçtığı paralardır.

Eğer güzel yüzlü güzeller (dönme) dolaba binseler, sanki yedi gezegen gökyüzünde döner gibi olur.

Feleğin bu boyalı yüzünü görünce, kırık gönlümü ağlata ağlata elimden aldı.

Dedim: Ey felek! Bu kırmızılığın nereden aldın? Dedi: O vakar sahibi müftünün eşiğinin toprağından.

Kemâl kapısında güneşin ve ayın gece gündüz birlikte bekçilik yaptıkları sultanın hocası,

Fetva makamı sana amade idi ezelde; daha önce gelen büyükler senin teşrifatçıların gibidirler.

Nasıl senin teşrifatçın olmasınlar? (Çünkü) onlar senin gibi şerefli, cömert ve izzetli değildiler.

Senin kalemin senin mürekkep hokkanda öyle naziktir ki sanki dağdaki bir uzun servi gibidir.

İhsan elinle harf-i cerden zel harfini atarsan, cer etmiş olduğu kelimeleri nasb eder, (aşağıdakiler yukarı çıkar)⁶.

Eğer bir ressam senin adaletin zamanında gülfidanı resmederse, bülbülü incit-memek için diken şekli çizmez.

Senin lafızlarının nazmını harikulade bir şekilde görünce denizlerdeki inciler, binlerce utançlık içinde saklandı.

Parlak güneş, safâ ile yüzünü senin eşiğinin toprağına sürmek için doğduğu yerden birkaç defa kalkar.

Senin kaleminin sesini işitti mi âşık bülbül, kışın utancından ülkesini terk eder.

Geçen yılki kulun o kadar çok zevk almıştır ki, eğer mümkün olsa, senin ayağını öpmek için geri gelir.

Gönül bahçemde başka renkli bir matla, güzeller gibi sayısız işvelerle cilvelenir.

O şafak değil ki; o sevgilinin kıvrık zülfünün kokusu, feleğin burnundan Tatar miski gibi kan getirdi.

Ey saki! Biz oruçluyuz; dudağımın kadehinden iki damla gül renkli şarapla mahmurluğumuzu gideriver.

Onun yanağındaki ben tanesini Anka huylu zahit görse, onun zülfünün tuzağımın kıvrımına av olur.

⁶ Burada kast edilen harf-i cer, muhtemelen (مند) münzü edatıdır. "مند" edatından "ذ" harfini atarsan "من" kalır. Bu da iyilik etmek anlamındaki "من" fiilidir. "من" fiili mefulünü nasbeder. Yani düşkün insanlardaki zilleti minnetinle uzaklaştırırsan, onları kalkındırmış olursun.

Gönül papağanı nasıl tath dilli gibi konuşur? Çünkü onun ayva tüylerinden ayna gibi olan yüzüne toz gelir.

Ey Seyyid! Yoksa yargıcın methinden şeker kamışı mı yedin de senin nazmın son derece tath, akıcı ve güzel oldu böyle?

Kemâl ehli içinde senin özel methedicinim; Yaradanın elçisini (öven) Hassan⁷ gibi iftihar ederim.

Yargıcın methi nere bu sözler nere? Kendi kelamından -ey papağan gibi olan kalem-utan.

Bu kadar yeter; övgü ovasını gezdim; artık onun methinin yolundan dua gülşenine doğru geçeyim.

Her ağaç saba rüzgârından sallandığı sürece, onun nüshası için denizler kaynayıp taşıdığı sürece,

Mutlu olarak kendi makamında otursun; ey rabbim, Süleyman⁸ gibi, dünya onun hükmü altında olsun.

4. Kaside

Meğer sevgilimin mahallesinden esmiş kuzey rüzgârı; çünkü vuslatla doldu gönlümün dimağı.

Ümit elimin parmakları senin yanağının yadıyla hayal gülistanından vuslat gülünü dermez.

⁷ Hassan: Ebu'l-Velîd (Ebû Abdîrrahmân) Hassan b. Sâbit. Yesrib'de 562-563 veya 570 yahut 590 yılında dünyaya gelmiştir. Hz. Peygamber'i ve İslâm dinini şiiirleriyle savunduğu için "Şâiru'n-nebî, Ebu'l-hüsâm ve Ebu'l-mudarrîb" unvanlarıyla tanınmıştır. Neccâroğullarındandır. Altmış yaşlarında (622) müslüman olmuş ve bundan sonraki hayatı tamamıyla Hz. Peygamber'in yanında geçmiştir; en güzel şiiirlerini onun için söylemiştir. 40, 50 veya 54'te (660, 670, 674) vefat etmiştir. Divanı vardır (Hüseyn Elmalî, "Hassan b. Sâbit", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 399-402).

⁸ Süleyman: Davud Peygamberin oğlu olup hükümdar ve peygamberdir. Kendisine birçok mucize verilmiştir. Mühründe ism-i a'zam yazılı yüzüğü, uçsuz bucaksız yerleri gören, hizmetinde bulunan Hüdhüd adlı kuşu; saltanat işlerini yürüten Asaf adlı veziri vardır. Kuşlarla ve hayvanlarla konuşur, cinlere ve rüzgâra hükmedermiş. Saba melikesi Belkıs ile evlenmiştir. Karıncayı incitmeyince onun verdiği çekirge buduyla bütün ordusu doymuştur. M.Ö. X. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de birçok surede kendisiyle ilgili ayetler vardır (Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 359-360).

Öyle bir dilberin yolunun tozu toprağı oldum ki, ayağına yeni iki aydan halhal yaparsam değer.

O ay yüzünün kaşlarına olan sevgisinden gökyüzünde hilâlin boyu eğiliyor, zayıflıyor.

Deniz gönüllü, güzel huylu müftü hazretleri benim sinemde yeni cilvelerle ortaya çıkar.

Nasıl müftü? İbni Kemâl gibi binlerce bilge müftü onun önünde mektep çocuğu olur.

Mutluluk ve talih yıldızla gökyüzü gibisin. Makamın ve görkemini, senin kadrinin göğünde güneş ve ay gibidir.

Eğer senin zatının güneşi ışık verecek olsa, kabus gibi gecelerin yüzüne güneş gibi ışık verir.

Senin Eflatun¹⁰ seviyesinde olan bilge; çünkü senin elinden derman ulaşır her (şifa) isteyen hastaya.

Eğer senin kelâmına maden dersem, yaraşır; çünkü mana mücevherleriyle dopdoludur.

Bir karıncayı ayağının altına alsan bile, devletinin zamanında senin adaletin ve âdillığın ayaklar altında kalmaz.

Zulümle kimse kimseden bir zerre bir şey alamaz; dışların arasındaki helâl bir parça et bile olsa.

⁹ İbn Kemâl: Şemseddin Ahmed, Kemalpaşazâde veya İbn Kemal diye tanınmıştır. 3 Zilkade 873'te (15 Mayıs 1469) dünyaya gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş; Arap dili ve edebiyatı, mantık ve Farsça okumuştur. Askerî okulda iken ilmiye sınıfına geçmiş; çeşitli medreselerde müderrislik, kadılık, Anadolu kazaskerliği, Karaman tahrirliği ve şeyhülislâmlık yapmıştır. 2 Şevval 940'ta (16 Nisan 1534) vefat etmiştir. Edirnekapı dışında Mahmud Çelebi Zâviyesi haziresinde medfundur. Hadis, tefsir, fıkıh gibi dinî ilimler başta olmak üzere tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp alanında eser vermiş çok yönlü bir âlimdir. *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eseri meşhurdur (Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 238-240).

¹⁰ Eflatun: Atina'da doğmuştur. Dedesi Aristo'nun adı verildiyse de daha sonra Platon denmiş ve tarih boyunca hep bu adla anılmıştır. Megara, Kirenea, Sicilya, Mısır, İtalya gibi şehir ve ülkeleri gezmiş; ilim ve fikir adamlarıyla tanışıp onlardan dersler almıştır. Milâttan önce 347'de ölmüştür. Eflatun felsefesinin merkezini insan teşkil eder. Varlık mertebeleri, ideler, bilgi dereceleri, din ve Tanrı, Tanrı-âlem ilişkisi, Ahlâk felsefesi, cemiyet ve devlet anlayışı üzerinde önemli görüşleri vardır. Kırtan fazla eser yazmıştır (Fahrettin Olguner, "Eflatun", *DİA*, İstanbul 1994, X, 469-476).

Sülün eğer şahinin başında yuva yapsa, (şahin) onun gönlünü incitirim korkusuyla kılıcı bile kıpırdatmaz.

Senin methinin iştiyakıyla, ey yargıç, bu istekli gönül, cesaret gösterip bir gazelle (sana) meyleder.

Ey gönül! Bir periden olur mu bu güzellikte (biri)? Çünkü insanoğlundan görmedim bu surette bir kişi.

Ey yay kaşlı! Senin ok gibi bakışından Rüstemlerin vücuduna söğüt ağacı gibi titreme düşer.

(Senin yüzün) benden ve ayva tüylerinden bıkar usanırsa, değer; çünkü yeni fidan yaprağı ve meyveyi yük görür.

Dünyada binlerce yıl yaşasam da bir an bile din önderlerine hizmet etmekten geri durmam.

Seyyid! Tatsız sözlerden vazgeç; zihnini padişahın methiyle meşgul et.

Her kemâl ehli senin cömertlik ve himmet merdivenine senin iltifatın sayesinde kendi maksadı köşküne kavuştu.

Sensin mübarek evinin kapısında zamanın üzgünlerinin kafa dağıttığı kişi.

Nasıl ev? Öyle bir ev ki onun yüce tavanının altında dokuz feleğin revakı ve kemeri (yani gökler) yok olmuştur.

Nasıl ev? Öyle bir ev ki içinde kuzey rüzgârı ziyaret için tavaf eder onu.

Nasıl ev? Öyle bir ev ki bu hilekâr zamane güneş ve ay gözlüğüyle dokuz defa dolaşsa,

Şüphesiz etme, gökte ve yerde bu evin bir benzerini ve örneğini bulamaz.

Onun mimarının iki cebini övgü incisi ve methiye mücevheriyle ağzına kadar doldursam, değer.

Çünkü kendi usta tabiatıyla ayakkabılığını İrem bahçesi gibi yapmıştır.

Senin ne haddine onu övmek, sus Seyyid; artık yüce Allah'tan rica ve talepte bulun:

Zilzâl suresinin" sırrı açığa çıkana kadar düşmanına korku ve telaş salsın.

Bu mübarek makamda peygamberlerin övücü (Hz. Muhammed) hakkı için her zaman mutlu ve bahtiyar olarak sefâ sürsün.

Manzumelerin Farsça Metni

1. غزل¹²

رمل مثنیٰ مخبون مقطوع: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لن

شعله را زیورِ رخسارِ همه خس باشد	تاب بخشای رختِ خطّ سیه بس باشد
بهرِ آن پنبه هر داغِ من اطلس باشد	دارم امید که بر سینه کنی جلوه گری
التفاتی که کند فتنه در پس باشد	گر بخندد به رخت چرخ ترا بفریبید
بلبل از گل که جدا می شود اخرس باشد	چون نیبم رخ جانان نماند تا بم
دل بر آن بند مکن آن پر کرکس باشد	سیدا گر به سرت سایه دهد پرهما
در دم عجز ترا بس که مددرس باشد	ذیل احسانِ ولیّ النعمی گیر که آن
در گهش ملجأ افتاده و بی کس باشد	داورِ بنده نواز بست که از لطف عمیم
در فلک شکلِ مه نو که مقوس باشد	دولت و عمرش الها شود افزونتر تا

¹² Zilzâl suresi: Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan "Ne oluyor buna!" dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır. O gün insanlar amellerini görmeleri (karşılığını almaları) için darmadağın geri dönüp gelirler. Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür (*Kur'ân-ı Kerîm*, 99 Zilzâl 1-8).

¹² مجموعه مدائح شیخ الاسلام، نسخه خطی به شماره 2843 اسعد افندی کتابخانه سلیمانیه، ورق 101 آ.

2. قصیده¹³

مجتث مثنیٰ مخبون اصلم ضرب و عروض: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فع لن

سپیده دم ز درون فیضِ حق عیان دیدم¹⁴ کمالِ قدرتِ فیاضِ کل دران دیدم
 چه دیده ام دو بتی دیده ام که هر یک را قد¹⁴ دراز املها به زلف شان دیدم
 خرام قامتِ شان می کند دلِ عاشق چونال و لیک درین نشوهای ز جان دیدم
 هزار شاه و کیان را ز فرقتِ آنان ز بهرِ گریهٔ غم دیده خونچکان¹⁵ دیدم
 چو دیدم این دو بتِ عشوه گر ز شادی خود ز جای خویش به فرقِ جهان جهان دیدم
 به پیش رفتم و گفتم که حمد بر یزدان چو بختِ پیر درین روز نوجوان دیدم
 ولی غرض چه ز تشریف کردنِ هر دو که در شبِ سیه بخت فرقدان دیدم
 عجب که شهرتِ نامِ شما چه گونه شده که من هنوز شما اندرین زمان دیدم
 یکی بخند و بگفت ای فتاده و ناچار ترا درین فلکِ زور ناتوان دیدم
 که نامِ من اثرِ بخت و نامِ این فرحست بدین رفیق دلت در غمِ جهان دیدم
 مشاورت ز برای رهیدن از غم دمی بکردم و آنکه مناسب آن دیدم
 در آستانهٔ داور کنی ز غم مأوا که قدرِ درگه آن همچو آسمان دیدم
 وجود نیر آن در سمای مجد و جلال به مهرِ انورِ افلاکِ تو امان دیدم
 همای عز و شرف را که سایه اش بر سر در آستانهٔ عالیش آشیان دیدم
 همیشه تیرِ مرادش به عرصهٔ عالم ز شستِ دل نرهانیده بر نشان دیدم
 تبسمی که کند حل کند عقودِ مراد که غنجهٔ املِ خلق بر دهان دیدم

¹³ مجموعهٔ مدائح شیخ الاسلام، ورق 103 آ - 104 آ .

¹⁴ قد : در اصل، قدر

¹⁵ خونچکان : در اصل، خوانچکان

¹⁶ دیدم : در اصل نیست

ز خاکِ درگه تو کحلِ اصفهان دیدم
 برای گوهرِ مقصودِ خلق کان دیدم
 به هزلِ مرغِ سحر قهقهه کنان دیدم
 نه به ارسطو و فارابی همعنان دیدم
 ز فرطِ تیزیِ فکرت به لامکان دیدم
 چمن چمن گلِ فضل و هنرفشان دیدم
 به وادیِ غزلِ تازۀ روان دیدم
 ز نشو‌اش گلِ خود رشکِ گلستان دیدم
 ز پیچ و تابِ جفایت چو خیزران دیدم
 برای خنده زدن پر ز زعفران دیدم
 ز لذتِ سخنش جانِ کشتگان دیدم
 ز گلستانِ غمت نخلِ ارغوان دیدم
 ز بیشه زارِ مژه شکلِ آهوان دیدم
 به اشکریزیِ حسرت چو باغبان دیدم
 به قلبگاهِ عدو نیزه و سنان دیدم
 که طبعِ نازکِ خود همچو گلستان دیدم
 که مشتکا در این داورِ زمان دیدم
 نگوید از فلکِ دون چنین زیان دیدم
 نمی رود ز دلِ خلق این و آن دیدم

در انجمنگه فضلِ تو ای ستوده شمیم
 به افعی سیه خامه شکلِ مجبره‌ات
 صریرِ خامه تو چون شنید کبکِ دری
 تویی که طبعِ تو در عرصه گاه فضل و کمال
 وجودِ هر یکِ آن در حوضِ خاک و دلت
 کفِ تو در دمِ تقلیب هر ورق ز کتاب
 ز راهِ مدحِ تو این طبعِ نابسامان را
 ز جامِ می اثرِ لعلِ دلستان رفتم
 به رویِ زرد قدِ عاشقِ فتاده تو
 چو دید لعلِ لبِ بسته شد فمِ غنجه
 لبِ مسیحِ تو ای طوطیِ شکرخوارا¹⁷
 به داغ‌های کهن این تنِ نزارِ مرا
 برای صیدِ دلِ شیرِ غمزه جادو
 نهالِ قامتِ دلدار را دلِ سیتد
 منم که در کفِ خود کلکِ سر بریده و نیم
 درونِ دشمنِ من کو که باد گلخن‌وش
 چه غم اگرچه فلک در خلافِ من باشد
 خدا همیشه مرادش دهد موافقِ دل
 به دولت و به سعادت شود معمر تا

¹⁷ شکرخوارا : در اصل، شکرخارا

3. قصیده¹⁸

رمل مثنی مَقْصُور: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

عیدِ ماهِ روزه آمد همعنان با نوبهار
 چون هلالِ عید را در تارکِ کهسار دید
 با رقیبان می کند سیرِ گلستان دلبران
 دلبران با یکدگر²¹ گر می کند تبریکِ عید
 آن نماید کز درون عشقِ جوانان سرزند
 کی نمی باشد گریبانِ ورع صد چاک چون
 با امید آن که می آید تماشا را بتان
 ناله ها در گلستان گر می کند بیهوده نیست
 طالبِ دیدارِ جانان شد مگر پیرِ فلک
 آن ثوابت نیست کو هر دم نماید از فلک
 دور دارد سبعة سیاره گویا در فلک
 چون تماشا کردم این رنگینی رخسارِ چرخ
 گفتم ای چرخ از کجا این غاژه آوردی به کف
 خواجه سلطان که در بابِ کمالش مهر و مه
 مسندِ فتوی ترا آماده بود اندر ازل
 کی نباشد چون مُعَدَّاتِ تو آنان نیستند
 ساقیا جامی پر از می بعدازین در کف بدار
 با هزاران شوق دست افشان بشد نخلِ چنار
 کی بماند در دلِ افتادگان صبر و قرار
 گویا آید به برجی مهر و مه دارد قرار
 همچو شیدا می کند سیرِ گلستان جویبار
 هر بتی بر دوش می دارد قبای زرنگار
 داغ‌های سینۀ عشاق گشته لاله زار
 بهر شادی جهان دلال شد اکنون هزار
 می کند دائم سپر با عینکِ چشم از¹⁹ کنار
 چرخ پایِ دلبران را نقدِ خود کرده نثار
 گر بتان ساده رو دولاب²⁰ را باشد سوار
 بر ربود از کف دلِ افتاده ام را زار زار
 گفت از خاکِ درِ آن مفتی صاحب وقار
 پاسبانی می کند با یکدگر لیل و نهار
 چون مُعَدَّاتِ تواند آنان که آمد از کبار
 چون تو عالیهمت و صاحبکرم عزت شعار

¹⁸ مجموعه مدائح شیخ الاسلام، ورق 104 آ - 105 آ .

¹⁹ از : در اصل، ار

²⁰ دولاب : در اصل، طولاب

²¹ یکدگر : در اصل، یکدیگر

گویا یک سرو بالاییست اندر کوهسار
 با ید احسان کنی گر رفعِ ذل از حرفِ جار
 بهر نرنجیدنِ بلبل نسازد شکلِ خار
 با هزاران شرم شد پنهان لآلی در بحار
 می جهد از مطلعِ خود مهرِ انور یک دو بار
 در زمستان از خجالت کرده شد ترکِ دیار
 می کند عودت برای بوسِ پایت عبدِ پزار
 جلوه دارد چون بتان با عشوه‌های بی شمار
 از دماغِ چرخ خون آورد چون مشکِ تثار
 با دو قطره باده گلگون کن دفعِ خمار
 گر بیند چینِ دامِ زلف را باشد شکار
 کز خطش آینه رخسار را آمد غبار
 تا چنین شد نظم تو شیرین‌ترین آبدار
 فخر دارم همچو حستان با رسولِ کردگار
 از کلامِ خویش ای طوطی خامه شرم دار
 از ره مدحش به گلزارِ دعا خواهم گذار
 تا که بهر نسخه‌اش بر جوش می آید بحار
 می شود در زیرِ حکمش چون سلیمان روزگار

خامه تو بر دوات آنچنان ناز کتراست
 آن لفظها را که جر کرده‌ست ناصب می شود
 گر مصور در دم عدلت نگارد نخلِ گل
 نظمِ الفاظ تو چون در غایت اعجاز دید
 بهر رو ساییدنِ خاکِ درت را از صفا
 چون صریر²² خامه تو²³ بلبل شیدا شنید
 آنچنان یابنده ذوقست اگر قابل شود
 مطلع رنگین دیگر در گلستانِ دلم
 او شفق نی بوی زلفِ پیچ پیچ آن نگار
 ما که ساقی روزه دارانیم از جامِ لب‌ت
 دانه خالِ رخسار را زاهدِ عنق‌مانش
 چون کند طوطی دل شکر فشانی سخن
 نیشکر خوردی مگر از مدحِ داور سیدا
 مدحِ خاصِ توام در زمرة اهلِ کمال
 مدحِ داور در کجا و این سخنها در کجا
 این قدر بس گشت صحرای ثنا کردم دگر
 تا که از بادِ صبا باشد خرامان هر درخت
 با سعادت در مقامِ خود بود یا رب مقیم

²² صریر : در اصل، ضریر

²³ تو : در اصل، ترا

4. قصیده²⁴

مجتث مثنیٰ مخبون مقصور: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلات

مگر ز کوی نگارم وزید بادِ شمال
بنانِ دستِ امیدم به یادِ عارضِ تو
شدم غبارِ ره دلبری که می زبید
به مهرِ ابروی آن ماهرو همی گشته
کند به سینۀ من جلوه‌های نو پیدا
چه مفتیِ کودکِ مکتب شود به پیشگهش
چو آسمان شده‌ای با سعادت و کوکب
اگر که تیرِ ذاتِ تو نور می بخشد
تویی حکیمِ فلاطون فنون کز کفِ تو
سزاست گر به کلامِ تو کان می گویم
به زیرِ پای چو موری کنی نمی گردد
به ظلم کس ز کسی ذره‌ای نمی گیرد
تزو اگر به سرِ باز آشیان سازد
ز شوقِ مدحتِ تو داورا به گستاخی
دلا مگر که ز پری شود به این جمال
فتد ز تیرِ نگاهِ تو ای کمانِ ابرو
سزا اگر کند از خال و خطّ بیزاری

که پر شده ست دماغِ دلم بسوی وصال
گلِ وصالِ نچیند ز گلستانِ خیال
به پایش از دو مه نو [اگر] کنم خلخال
خمیده قامت و لاغر در آسمان هلال
جنابِ مفتیِ دریادل ستوده خصال
هزار مفتیِ دانا نظیرِ ابنِ کمال
در اوجِ قدرِ تو مهر و مهست جاه و جلال
چو آفتاب دهد لمعه روی بختِ لیال
دوا رسیده شود هر مریضِ دردِ سؤال
که با جواهرِ معنی پراست مالامال
به عهدِ دولتِ عدل و عدالت پامال
مگر که از کفِ دندان گوشتپاره حلال²⁵
به خوفِ رنجِ دلش بر نمی زند چنگال
کند به یک غزلی میل این دلِ میال
که کس ندیده‌ام از آدمی درین تماشال
چو نخلِ بید بر اندام رستمان زلزال
که بار می کشد از برگ و بار تازه نهال

²⁴ مجموعه مدائح شیخ الاسلام، ورق 105 آ - 105 ب .²⁵ حلال : در اصل، جلال

دمی ز خدمتِ کوی مغان نباشم^{۲۶} دور
 زبان بکش ز سخنهای بی مزه سید
 رسید در دمِ لطفت به قصرِ مطلبِ خود
 تویی که در این خانه مبارکِ تو
 چه خانه است که در زیرِ سقفِ بالایش
 چه خانه است که اندر درونِ بادِ شمال
 چه خانه است که نه بار گرهمی گردد
 در آسمان و زمین شک مدار قادر نیست
 سزا اگر که بسازم دو جیبِ معمارش
 از آن سبب که از استادی طبیعتِ خود
 چه حدِّ توسّ مدیحش خموش شو سید
 که تا بر آن دم بر هول و خوف بر دشمن
 برین مقامِ مبارک به حقّ فخرِ رُسل

اگر که زنده شوم در جهان هزاران سال
 بکن به مدحِ خداوند ذهن را اعمال
 به سَلَمِ کرم و همتت هر اهلِ کمال
 کند شکسته دلانِ زمانه دفعِ مال
 رواق و طاقِ نه افلاک یافت اضمحلال
 کند برای زیارت طوافِ بادِ شمال
 به عینکِ قمرین این زمانه محتال
 ز بهر یافتن این خانه را نظیر و مثال
 به دُرّ و جوهرِ تحسین و مدح مالامال
 نظیرِ باغِ ارم کرده است جایِ نعال
 دگر رجا و طلب کن ز باری متعال
 که آشکاره شود سرِّ سوره زلزال
 کند همیشه صفا با سعادت و اقبال

KAYNAKLAR

Fatîm Davud, *Hâtimetü'l-eş'âr (Fatîm Tezkiresi)*, haz. Ömer Çifçi (ekitap. Kulturturizm.gov.tr).

Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye*, Erzurum 2012.

-----, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.

Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, Ankara 1994.

²⁶ نباشم : در اصل، نباشیم

Fahrettin Olguner, "Eflatun", *DİA*, İstanbul 1994, X, 469-476.

Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 399-402

İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.

Karatay, Halit, *Hattat Divân Şâirleri*, Ankara 2008.

Kazasker Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Dersaâdet 1315, İkdâm Matbaası.

Mahmut Kaya, "Aristo", *DİA*, İstanbul 1991, III, 375-378.

———, "Fârâbî", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 145-162.

Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2843 Numaralı Yazma.

Mehmet Serhan Tayşi, "Fezullah Efendi, Seyyid", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 527-528.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000.

Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005.

Şemsettin Sâmi, *Kâmûsu'l-a'lâm I-VI*, İstanbul 1306.

Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 238-240.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî I-II* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001.

www.loghatnaameh.org